

De opmars van online nieuwsgaring

Een inventarisatie van veranderingen in internetgebruik in de Nederlandse journalistiek 2002-2006

Alexander Pleijter

Liesbeth Hermans

Maurice Vergeer

Maart 2007

Radboud Universiteit Nijmegen

Correspondentie:

Alexander Pleijter

a.pleijter@maw.ru.nl

024-3616125

Inleiding

In januari 2002 werd Jules Deelder per abuis dood verklaard door Radio Rijnmond. Op de website werd gemeld dat de Rotterdamse nachtburgemeester was bezweken aan een overdosis drugs. Ten onrechte, want Deelder is nog altijd springlevend. Het onjuiste nieuws was de wereld ingebracht door een hacker die op de site van Radio Rijnmond was ingebroken en daar het bewuste bericht had geplaatst. Hoewel het nieuws slechts vijf minuten online stond, was dat lang genoeg voor andere media (o.a. het Utrechts Nieuwsblad en RTL-teletekst) om het nieuws over te nemen.

Dit voorval is een treffende illustratie van de enorme snelheid waarmee in deze moderne tijden de media nieuws verspreiden. Bovendien laat het iets zien van de vanzelfsprekendheid waarmee journalisten tegenwoordig internetbronnen gebruiken. Toch is het niet eens zo lang geleden dat journalisten het internet met argusogen bekeken. Nauwelijks tien jaar geleden, in 1997 maakte internetjournalist Francisco van Jole in de Volkskrant van 5 april gewag van 'de grote Internet-ommekeer' in de Nederlandse journalistiek¹. Hij kwam tot die uitspraak nadat plotseling in de nieuwsberichtgeving van gevestigde media allerlei informatie opdook die rechtstreeks afkomstig was van het web. Na een massale vechtpartij tussen voetbalsupporters langs een snelweg bij Beverwijk waarbij een dode viel, verschenen in de media allerlei achtergrondverhalen over de supportersgroepen, die waren gebaseerd op internetfora en websites van supporters.

Vijf jaar daarna werd een inventarisatie² gemaakt van het internetgebruik in de Nederlandse journalistiek waaruit bleek dat er inderdaad sprake was van een grote ommekeer. "Internet heeft de Nederlandse journalistiek in een tijdsbestek van circa vijf jaar zo goed als volledig veroverd," luidde de conclusie in het onderzoeksrapport³. Binnen enkele jaren waren Nederlandse journalisten in groten getale het internet volop gaan gebruiken voor hun journalistieke werkzaamheden.

De opmars van zo'n nieuw hulpmiddel heeft zonder twijfel belangrijke gevolgen voor de journalistieke praxis. Het internet maakt immers nieuwe manieren van informatiegaring mogelijk. Het wereldwijde web herbergt een enorme schat aan gegevens en is daarmee een onuitputtelijke informatiebron. Archieven en databanken zijn van grote afstand te raadplegen, experts zijn wereldwijd te traceren en via e-mail gaat de correspondentie met informanten razendsnel. Journalisten hoeven daardoor niet meer het vliegtuig in om een archief in Sydney door te pluizen of dagenlang te wachten op de bezorging van een rapport van een Amerikaans onderzoeksinstituut. Kortom, het verzamelen van informatie gaat sneller en uitgebreider, waardoor de journalisten hun werken beter en makkelijker zouden kunnen doen⁴.

Daar staat tegenover dat de herkomst en betrouwbaarheid van informatie op het web vaak moeilijk te achterhalen is. Die grenzeloze informatierijkdom schept daardoor tegelijkertijd een druk om voortdurend in de gaten te houden of informatie bruikbaar is en

hoe die gecontroleerd zou kunnen worden. En dat terwijl het steeds belangrijker is om nieuws zonder dralen te publiceren, omdat anders de concurrentie met mooie primeurs aan de haal gaat. Het controleren van feiten en het toepassen van wederhoor zou daardoor in het gedrang kunnen komen, zoals het geval was bij het nieuws over de dood van Deelder. Het gevaar van internet is dan ook logischerwijs dat de betrouwbaarheid van de nieuwsvoorziening in het gedrang kan komen⁵.

De informatieschat die snel en eenvoudig via de computer op het bureau van de journalist belandt, zou ook ten koste kunnen gaan van de noodzaak zelf op pad te gaan om nieuws te zoeken en gebeurtenissen te verslaan. Hoofdredacteur Frits van Exter betreunde in zijn dagblad Trouw van 21 juni 2002 het uitsterven van de 'scharreljournalist'⁶, de reporter die zich al speurend en wroetend in de samenleving begeeft. In zijn ogen moeten redacties ervoor waken zich niet te ontwikkelen tot een soort van 'journalistieke legbatterij' waarin iedereen van achter de computer eenvormige eieren legt.

De genoemde speculaties geven aan dat het van belang is om de consequenties van internet voor de journalistiek te volgen. Vandaar dat de afgelopen jaren onderzoeken hiernaar zijn uitgevoerd in diverse landen, zoals de Verenigde Staten, Australië, Duitsland en België⁷. Ook in Nederland is zoals gezegd reeds in 2002 zo'n onderzoek gedaan². De consequenties die het web heeft voor de journalistieke praktijk en het journalistieke product zullen zich echter pas na verloop van tijd duidelijk uitkristalliseren. Vandaar dat in 2006 wederom een inventarisatie is gemaakt van het internetgebruik in de Nederlandse journalistiek. Net als in 2002 ging het daarbij om het inventariseren van de manier waarop journalisten internet gebruiken voor hun werk, welke functies diverse internettoepassingen vervullen in de journalistieke praktijk en de gevolgen die internet heeft voor de journalistiek.

Voor het verzamelen van de gegevens in 2006 is dezelfde werkwijze gevolgd als in 2002. Uit het ledenbestand van de Nederlandse Vereniging van Journalisten is een steekproef getrokken van tweeduizend journalisten⁸. De betreffende journalisten kregen een enquête toegezonden die ze in een portvrije envelop konden terugsturen. Uiteindelijk zijn in 2006 642 ingevulde vragenlijsten geretourneerd, een respons van 32%; in 2002 kwamen 685 van de tweeduizend vragenlijsten retour, een respons van 34%⁹.

In beide jaren is een vragenlijst gebruikt die grotendeels uit dezelfde onderdelen bestaat. In enkele opzichten wijkt de vragenlijst uit 2006 af van die uit 2002. Zo zijn enkele stellingen verdwenen waarin gevraagd wordt naar een vergelijking van werken met internet en zonder internet, omdat inmiddels steeds meer journalisten geen periode hebben gehad waarin ze geen gebruik maakten van internet. Daarnaast zijn enkele nieuwe vragen toegevoegd, onder meer over nieuwe internettoepassingen, zoals weblogs en RSS. Dit betekent dat in de resultaten niet in alle gevallen een vergelijking kan worden gemaakt tussen 2002 en 2006.

Resultaten

In de presentatie van resultaten staat de vergelijking tussen 2002 en 2006 centraal om te zien welke veranderingen de afgelopen jaren zijn opgetreden in het internetgebruik van Nederlandse journalisten en hun opvattingen over het nut van internet voor de journalistiek. Daarbij wordt de aandacht gericht op de volgende aspecten:

1. Het gebruik van internettoepassingen;
2. De functies van internet voor het journalistieke werk;
3. De bruikbaarheid van internet voor journalistieke werkzaamheden;
4. Opvattingen van journalisten over de gevolgen van internet voor de journalistiek.

Gebruik van internettoepassingen

De cijfers uit 2002 en 2006 bieden de mogelijkheid om veranderingen in het internetgebruik van Nederlandse journalisten vast te stellen. Het gaat hierbij om de tijd die ze besteden aan internet en e-mail, en de frequentie van het gebruik van specifieke internettoepassingen, zoals e-mail, chatten, zoekmachines, nieuwsgroepen en elektronische knipseldiensten.

In tabel 1 is te zien dat de internettoepassingen die in 2002 reeds gemeengoed waren (e-mail, websites, zoekmachines), anno 2006 door de gehele beroepsgroep worden gebruikt. We kunnen ze met recht alledaagse toepassingen noemen, want meer dan negentig procent maakt er dagelijks gebruik van. Andere toepassingen hebben pas de afgelopen jaren hun opmars gemaakt, met name elektronische knipseldiensten en nieuwsbrieven zijn sterk in populariteit gestegen. Beide werden in 2002 door een minderheid gebruikt, maar anno 2006 wendt tweederde van de journalisten zich tot elektronische knipseldiensten en is 85% geabonneerd op nieuwsbrieven. Maar alledaagse toepassingen zijn het allerminst; nog geen twintig procent raadpleegt elke dag een knipseldienst en ongeveer een kwart leest dagelijks een elektronische nieuwsbrief.

Naast e-mail is er nog een andere manier om te communiceren (met bronnen, publiek of collega's) via internet, namelijk het zogenaamde 'chatten' (via een website of via een vorm van instant messaging). Deze toepassing speelde in 2002 nauwelijks een rol in de journalistieke praktijk. En nog steeds is het niet heel erg gebruikelijk om te chatten voor het werk. Een vijfde tot een kwart van de journalisten gebruikt deze toepassing in 2006 voor journalistieke doeleinden.

Weblogs en RSS zijn internettoepassingen die wat recenter hun opmars hebben gemaakt. Met name weblogs zijn de afgelopen jaren snel in populariteit gestegen. Ook onder journalisten, want driekwart bezoekt weblogs. Overigens niet heel vaak, ongeveer een kwart van de journalisten brengt elke week een bezoekje aan een weblog. RSS (een applicatie om automatisch op de hoogte te blijven van updates van websites) heeft zijn weg nog niet gevonden in de journalistiek, ongeveer een kwart van de journalisten maakt er gebruik van, circa tien procent dagelijks.

Niet alleen de diversiteit aan internettoepassingen die journalisten gebruiken is groter geworden, ook het frequent raadplegen van het wereldwijde web is toegenomen (tabel 2). Ging het leeuwendeel van de journalisten in 2002 reeds meerdere keren per dag het web op, in 2006 is die groep verder gegroeid, van tachtig procent naar zo'n vijfennegentig procent. De groep die zich zelden of nooit met een browser op internet begeeft is miniem. Dit geeft aan hoezeer het wereldwijde web inmiddels is ingesleten in de journalistieke routines voor informatiegaring.

Ook het gebruik van e-mail is verder ingeburgerd als dagelijkse handeling in het journalistieke werk (tabel 3). Tussen 2002 en 2006 is de groep die dagelijks e-mail verstuurt gegroeid van zo'n tachtig procent naar negentig procent, en de groep die dagelijks de ontvangst van e-mail controleert is gegroeid naar bijna honderd procent. Tweederde daarvan houdt via automatische melding continue de komst van nieuwe e-mailberichten in de gaten. In 2002 was dat veertig procent.

Bovengenoemde cijfers laten zien dat het gebruik van diverse internettoepassingen tussen 2002 en 2006 is toegenomen onder Nederlandse journalisten, maar opmerkelijk genoeg lijkt dat niet te gelden voor de tijd die ze besteden aan internet. De cijfers in tabel 4 laten zien dat er nauwelijks verschuivingen zijn in tijdsbesteding. Op een gemiddelde werkdag is in beide jaren een kwart van de journalisten meer dan twee uur in de weer met internet. De groep zware gebruikers, zij die meer dan vier uur per dag internetten, is volgens deze cijfers zelfs ietwat geslonken.

Tabel 1: Gebruik van internettoepassingen (percentages)

	2002	2006
E-mail	97	100
Websites bezoeken	92	100
Zoekmachines	90	100
Nieuwsbrieven/e-zines	40	85
Nieuwsgroepen	14	46
Elektronische knipseldiensten	15	67
Instant messaging	4	26
Chatten (via website)	2	20
Webfora	- ¹⁰	54
Weblogs	- ¹⁰	73
RSS	- ¹⁰	27
Online databases	- ¹⁰	56

Tabel 2: Frequentie waarmee journalisten via een browser het internet opgaan (percentages)

	2002	2006
Meerdere keren per dag	81	94
Meerdere keren per week	13	5
Meerdere keren per maand	4	0
Nooit of zelden	2	1

Tabel 3: Frequentie waarmee journalisten e-mail versturen en ontvangst controleren (percentages)

	Verzenden		Controleren	
	2002	2006	2002	2006
Meerdere keren per dag	79	89	94	99
Meerdere keren per week	16	9	5	1
Meerdere keren per maand	3	1	1	0
Nooit of zelden	2	1	0	0

Tabel 4: Tijdsbesteding per dag aan internet en e-mail (percentages)

	2002	2006
Korter dan 1 uur	38	40
Meer dan 1 uur minder dan 2 uur	34	36
Meer dan 2 uur minder dan 4 uur	20	21
Meer dan 4 uur	7	3

Hoewel journalisten in 2002 in groten getale en tamelijk intensief gebruik maakten van internet voor hun werk, had de overgrote meerderheid (81%) nooit een specifieke cursus gevolgd over het gebruiken van internet voor journalistieke werkzaamheden. Dit was opmerkelijk, omdat een ruime meerderheid (88%) van mening was dat goed gebruik kunnen maken van internet essentieel is voor de hedendaagse journalist. Vermoedelijk deed het merendeel van de journalisten de benodigde internetvaardigheden op door er zelf mee aan de slag te gaan en bij eventuele problemen eventueel te rade te gaan bij collega's.

In 2006 is de situatie nauwelijks anders. Het aandeel journalisten dat internetvaardigheden noodzakelijk vindt voor de uitoefening van het beroep is nog wat verder opgelopen (naar 94%), maar de overgrote meerderheid (72%) heeft geen cursus op dat vlak gevolgd. In vergelijking met 2002 is de groep die wel zo'n cursus heeft gevolgd gegroeid, van 19% naar 28%. Wellicht is deze toename toe te schrijven aan de jonge garde die een journalistieke opleiding heeft gevolgd waar journalistiek internetgebruik tegenwoordig een vast onderdeel van het curriculum is.

Journalistieke functies

Internet en e-mail kunnen diverse functies vervullen in de journalistieke beroepspraktijk, variërend van het opzoeken van de juiste spelling van een woord tot het interviewen van bronnen. Om een beeld te krijgen van die functies bekijken we die achtereenvolgens voor internet en e-mail. Met internet doelen we hier op de diverse webapplicaties die journalisten kunnen gebruiken voor informatiegaring.

Tabel 5 toont de cijfers over de functies die internet vervult voor de Nederlandse journalisten. De functie waar de meeste journalisten internet dagelijks voor gebruiken is het volgen van het laatste nieuws. In 2002 gold dit voor de helft en in 2006 wendt driekwart van de journalisten zich dagelijks tot het internet om op de hoogte te blijven van de actualiteit. Zo'n tien procent gebruikt internet hier zelden of nooit voor; dit was in 2002 het dubbele, circa twintig procent.

Het onderzoek uit 2002 liet zien dat internet met name een journalistieke informatiefunctie vervult, namelijk het zoeken en controleren van informatie. De belangrijkste functie bestond uit het zoeken naar achtergrondinformatie. Ongeveer tweederde van de journalisten gebruikte internet hier dagelijks of wekelijks voor, en slechts tien procent zelden of nooit. Daarnaast gebruikten ze internet veelvuldig voor het verifiëren van informatie en het raadplegen van persberichten. In beide gevallen zei bijna de helft van de journalisten internet hier dagelijks of wekelijks voor te gebruiken. Inmiddels is die informatiefunctie nog belangrijker geworden, want rond negentig procent van de journalisten gebruikt het web dagelijks of wekelijks om achtergrondinformatie te zoeken, 85% om informatie te verifiëren en 68% om persberichten te raadplegen.

Internet heeft daarnaast een belangrijke praktische functie, namelijk als middel om zogenaamde service-informatie te vinden. Hieronder valt onder meer het raadplegen van een telefoongids, reisplanner of woordenboek. Bijna driekwart van de journalisten gebruikte in 2002 internet daar dagelijks of wekelijks voor, in 2006 is dat toegenomen tot negentig procent.

In het speurende werk van journalisten vervulde internet in 2002 een bescheiden rol. De meerderheid van de journalisten gebruikte internet hier niet of nauwelijks voor. Maar een kwart ging destijds wel minimaal één keer per week het web op om te zoeken naar

nieuwe informanten en ideeën voor verhalen. Beide functies zijn anno 2006 belangrijker geworden. De groep journalisten die internet hier zelden of nooit voor gebruikt is geslonken naar circa eenderde van de beroepsgroep. Het aandeel dat dagelijks of elke week online nieuwe informanten of ideeën voor verhalen zoekt, is gestegen van een kwart naar de helft.

Communiceren met collega's was in 2002 veruit de belangrijkste functie van e-mail, zo blijkt uit tabel 6. Bijna zeventig procent van de journalisten gaf aan e-mail hier dagelijks of wekelijks voor te gebruiken. Bijna de helft communiceerde dagelijks met collega's via e-mail. Anno 2006 is dit nog steeds de belangrijkste functie. Bijna negentig procent van de journalisten heeft op die manier dagelijks of wekelijks contact met collega's. Voor tweederde is dat elke dag het geval. Het interviewen van bronnen via e-mail is in zowel 2002 als 2006 een weinig gehanteerde werkwijze. Driekwart van de journalisten ondervraagt zelden of nooit bronnen op die manier.

Tabel 5: Journalistieke functies van internet (percentages)

		Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Zelden of nooit
Zoeken naar achtergrondinformatie	2002	28	40	23	10
	2006	48	41	6	5
Service-informatie	2002	37	34	16	13
	2006	58	33	4	5
Laatste nieuws/actualiteit volgen	2002	51	18	10	21
	2006	76	10	2	11
Verifiëren/controleren van informatie	2002	18	30	25	26
	2006	54	31	7	9
Persberichten raadplegen	2002	20	27	23	30
	2006	35	33	12	20
Online publicaties downloaden	2002	11	19	28	43
	2006	11	34	23	31
Concurrerende media volgen	2002	20	19	16	45
	2006	41	21	8	31
Nieuwe informanten zoeken	2002	7	17	28	48
	2006	18	31	19	33
Zoeken naar ideeën voor verhalen	2002	11	15	15	59
	2006	29	23	12	37
Beeld of geluid bekijken/beluisteren	2002	3	9	13	76
	2006	19	29	16	36
Online persconferenties bekijken	2002	0	2	5	93
	2006	1	2	5	92

Tabel 6: Journalistieke functies van e-mail (percentages)

		Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Zelden of nooit
Contact met collega's	2002	46	23	16	15
	2006	67	21	5	7
Ontvangen van tips	2002	16	21	25	37
	2006	32	29	14	26
Communiceren met publiek	2002	15	21	21	43
	2006	25	29	14	32
Benaderen van nieuwe bronnen	2002	7	21	27	45
	2006	18	37	17	28
Interviewen van bronnen	2002	1	7	15	77
	2006	4	11	12	73

Verdere gegevens over de manier waarop journalisten contact leggen met informanten zijn te vinden in tabel 7 en 8. In deze tabellen zijn alleen gegevens uit 2006 opgenomen, omdat in 2002 de vragen hierover op een andere manier zijn gesteld. Toen is gevraagd op welke manier journalisten bij voorkeur contact leggen met informanten. Hieruit bleek dat in 2002 de telefoon voor journalisten nog steeds het belangrijkste medium was. Zowel bekende als onbekende bronnen benaderden ze bij voorkeur telefonisch. Ongeveer een kwart vond e-mail een goede manier om contact te leggen met onbekende informanten. Reeds bekende informanten werden makkelijker via e-mail benaderd, bijna de helft van de journalisten vond e-mail hier een geschikt medium voor.

In 2006 is de telefoon nog altijd het medium voor journalisten om contact op te nemen met informanten. Zo'n negentig procent zegt vrijwel altijd of vaak naar de telefoon te grijpen wanneer men iets wil weten van bekende of onbekende informanten. Maar de telefoon krijgt serieuze concurrentie van e-mail. Vooral als het gaat om bekende informanten, want dan kiest ruim tachtig procent bijna altijd of vaak voor e-mail.

De fax blijkt in het contact met informanten een marginale positie in te nemen. Voorheen was de fax een belangrijk apparaat omdat daarmee documenten doorgestuurd konden worden. Zo kwamen bijvoorbeeld persberichten vaak via de fax naar de redactie¹¹. Inmiddels heeft e-mail die functie blijkbaar zo goed als volledig overgenomen.

Ook voor instant messaging is slechts een marginale positie weggelegd in het contact met informanten. Slechts een enkeling gebruikt het hiervoor, ondanks het feit dat een kwart van de journalisten instant messaging zegt te gebruiken (zie tabel 1). Vermoedelijk gebruiken ze het net als e-mail hoofdzakelijk voor de communicatie met collega's. Zeker kunnen we hier niet over zijn, omdat er niet naar gevraagd is in de enquête.

Tabel 7: Wijze van contact leggen met nieuwe informanten in 2006 (percentages)

	Bijna altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit
E-mail	15	43	34	8
Telefoon	41	48	9	2
Persoonlijke ontmoeting	18	39	36	7
Fax	0	0	11	89
Instant messaging	0	1	5	94
Via anderen	3	26	55	16

Tabel 8: Wijze van contact hebben met bekende informanten in 2006 (percentages)

	Bijna altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit
E-mail	41	43	13	3
Telefoon	37	54	8	1
Persoonlijke ontmoeting	15	42	40	3
Fax	0	1	9	90
Instant messaging	1	1	6	92

Tabel 9: Ontvangst feedback van publiek in 2006 (percentages)

	Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Zelden of nooit
E-mail	29%	34%	16%	21%
Telefoon	19%	31%	17%	34%
Persoonlijke ontmoeting	9%	24%	24%	43%
Fax	3%	6%	6%	85%
Post	9%	20%	18%	53%

In 2006 hebben we ook gevraagd naar de communicatie met het publiek. In 2002 zijn deze vragen niet gesteld, vandaar dat in tabel 9 geen cijfers hierover zijn opgenomen. In de communicatie met het publiek is e-mail in 2006 het belangrijkste medium. Zo'n dertig procent van de journalisten krijgt elke dag e-mail van lezers, luisteraars of kijkers, terwijl zo'n twintig procent dit zelden of nooit overkomt. Wat dit laatste betreft scoren alle andere communicatiemiddelen lager; eenderde wordt bijna nooit opgebeld door publiek, meer dan veertig procent ontmoet zelden of nooit publiek en de helft ontvangt nooit post van publiek. Desalniettemin speelt ook de telefoon in het contact met publiek een belangrijke rol. De helft van de journalisten krijgt elke week wel een verontruste, vragende of bemoedigende lezer, luisteraar of kijker aan de lijn. En ook de post speelt nog steeds een rol; zeker één keer per week ontvangt dertig procent van de journalisten een schrijven van zijn of haar publiek. Opmerkelijk is het percentage dat via persoonlijke

ontmoetingen commentaar krijgt van lezers, luisteraars of kijkers. Liefst eenderde van de journalisten heeft minstens een keer per week een persoonlijk tête-à-tête met mensen uit hun publiek.

Bruikbaarheid

Uit bovenstaande cijfers blijkt dat diverse internettoepassingen een prominente rol vervullen als journalistieke hulpmiddelen. Het is derhalve aannemelijk dat journalisten met die hulpmiddelen bruikbare informatie kunnen vergaren. Dat wil zeggen dat ze op het web geloofwaardige bronnen aantreffen en informatie vinden die nuttig is voor het uitvoeren van hun werkzaamheden.

De bruikbaarheid van internetbronnen zou om te beginnen tot uitdrukking kunnen komen in de geloofwaardigheid die ze toekennen aan sites van diverse instanties. Daarom is gevraagd naar de waarde die journalisten toekennen aan websites van verschillende soorten instanties. De scores zijn omgerekend naar een schaal van nul tot en met drie (tabel 10).

Tabel 10: Geloofwaardigheid van soorten sites (schaal van 0-3)

	2002	2006
Overheidsinstanties	2,1	2,0
Nieuwsmedia	2,1	2,0
Internationale (gouvernementele) organisaties	1,9	1,9
Politici/politieke partijen	1,7	1,7
Branche-organisaties	1,6	1,6
Non-profit organisaties	1,8	1,8
Belangengroepen	1,5	1,4
Bedrijven	1,6	1,5

Gemiddeld kennen journalisten aan sites van overheidsinstanties en aan sites van nieuwsmedia de hoogste geloofwaardigheid toe. Beide scores liggen boven de neutrale waarde (1,5), derhalve beschouwen journalisten deze sites over het algemeen als geloofwaardige informatiebronnen. Websites van bedrijven en sites van belangengroepen vinden journalisten wat minder geloofwaardig. Deze scores liggen rond de anderhalf, derhalve staan journalisten neutraal tegenover sites van deze organisaties en beschouwen zij ze in elk geval niet a-priori als ongeloofwaardig.

De cijfers laten geen verschillen zien tussen 2002 en 2006. Blijkbaar zijn de opvattingen van journalisten over de sites van verschillende soorten instanties niet veranderd in de afgelopen jaren. Mogelijk heeft dit te maken met de geloofwaardigheid

van deze organisaties als nieuwsbron in het algemeen, en op basis daarvan beschouwen de journalisten de sites van die organisaties ook als geloofwaardig. Op grond daarvan zouden we voorzichtig kunnen veronderstellen dat journalisten websites als geloofwaardige informatiebronnen zien die een bruikbaar alternatief vormen voor andere communicatie-uitingen van dergelijke organisaties, zoals persberichten.

De constatering dat online nieuwsgaring inmiddels gebruikelijk is, plus het gegeven dat journalisten websites geloofwaardig vinden, zou kunnen betekenen dat journalisten op internet informatie vinden die direct bruikbaar is. Dat wil zeggen, informatie die ze niet noodzakelijkerwijs nog eens moeten checken op betrouwbaarheid. Of blijven ze kritisch en controleren ze informatie die ze op het world wide web aantreffen stelselmatig? In 2002 gaf de helft aan dit niet consequent te doen (tabel 11). Dit in tegenstelling tot informatie die journalisten via de (persoonsgerichte) e-mail ontvangen, want zo'n zeventig procent zei de op die manier ontvangen informatie altijd te checken. In 2006 zijn journalisten in dit opzicht blijkbaar kritischer geworden, want inmiddels controleert driekwart alle informatie die via internet is verkregen. Het aandeel dat via e-mail ontvangen informatie controleert, is ook ietwat toegenomen, naar ongeveer tachtig procent. Bovendien probeert driekwart van de journalisten altijd de herkomst van internetinformatie te traceren. Dat journalisten nu ze wat langer gebruik maken van internet kritischer zijn geworden, blijkt ook uit het feit dat het aantal journalisten dat vindt dat informatie op internet te onbetrouwbaar is om direct te gebruiken in vier jaar verdubbeld is. In 2002 ging het om 19% van de journalisten, en inmiddels is dat percentage toegenomen tot 38%.

Tabel 11: Opvattingen over vermelding en controle van internetbronnen (percentage eens met de betreffende opvatting)

	2002	2006
Informatie van internet is te onbetrouwbaar om direct te gebruiken.	19	38
Alle informatie van internet die ik gebruik controleer ik bij andere bronnen	49	75
Informatie die ik via e-mail krijg check ik altijd	71	79
Als ik informatie vind op internet probeer ik altijd de oorspronkelijk bron te achterhalen	-	73

Nu journalisten inmiddels meer ervaring hebben in het gebruik van internet, zou dat zijn weerslag kunnen hebben op het nut dat ze ervaren van internet als hulpmiddel voor het uitvoeren van hun taken. Tabel 12 laat echter zien dat er nauwelijks sprake is van veranderingen in opvattingen hieromtrent. In grote meerderheid zijn Nederlandse journalisten van mening dat internet een nuttig instrument is voor het verrichten van hun werkzaamheden. De belangrijkste boodschap is dat het medium het journalistieke werk

vergemakkelijkt. Door internet komen journalisten op een snelle manier aan bruikbare informatie. Ook als die van verder komt, zoals uit het buitenland, zorgt internet ervoor dat journalisten er makkelijk over kunnen beschikken. Dit vond de beroepsgroep in 2002, en in 2006 zijn de meningen hierover niet veranderd.

Overigens is het goed om op te merken dat ook anno 2006 niet alle journalisten positief zijn over internet. Een klein deel, namelijk twee procent, vindt internet geen goed journalistiek hulpmiddel en vindt zelden bruikbare informatie op het web.

Het idee dat door internet het voor journalisten steeds minder belangrijk zou worden om zelf aanwezig te zijn bij de gebeurtenissen waarover ze berichten, wordt door zo'n vijftien procent van de journalisten onderschreven. Maar ook hierin zit nauwelijks beweging; in 2002 was een vergelijkbare groep die mening toegedaan.

De enige verschuivingen tussen 2002 en 2006 zijn opgetreden bij het vinden van informatiebronnen en ideeën voor verhalen. In beide gevallen is er sprake van een lichte stijging. Dit bevestigt het beeld uit tabel 5 dat internet voor het speuren naar nieuws en nieuwe bronnen een iets belangrijker rol is gaan vervullen sinds 2002.

Tabel 12 : Opvattingen over de bruikbaarheid van internet voor de informatiegaring (percentage respondenten dat het met de betreffende opvatting eens is)

	2002	2006
Het journalistieke werk is een stuk moeilijker zonder internet	85	89
Internet is een goed middel om informatie te vinden	94	98
Via internet vind ik bijna nooit bruikbare informatie	6	3
Via internet vind ik vaak nieuwe informanten/experts	65	66
Via internet vind ik vaak nieuwe informatiebronnen	71	84
Internet gebruik ik vaak om aan nieuwe ideeën te komen.	54	62
Internet gebruik ik vaak om een idee te zoeken voor een verhaal of reportage	-	52
Een expert over een bepaald onderwerp zoek ik vaak op internet	-	70
Door internet is het makkelijk informatie van ver (buitenland) te gebruiken	75	71
Door internet neemt de snelheid om aan informatie te komen toe	87	94
Door internet is het minder belangrijk voor journalisten 'er bij te zijn' om over gebeurtenissen te berichten	13	15

Gevolgen voor de journalistiek

In de voorgaande paragraaf is bekeken op welke manier internet de werkwijze van journalisten verandert. Het internet blijkt een hulpmiddel te zijn dat het journalistieke werk in diverse opzichten vergemakkelijkt. Het logische gevolg zou zijn dat journalisten hun werk beter kunnen doen, wat een positieve invloed zou hebben op de journalistiek. In

2002 was een behoorlijke groep journalisten daar echter sceptisch over. Ongeveer eenderde zag de journalistieke zorgvuldigheid in gevaar komen en beschouwde internet als een bedreiging voor de geloofwaardigheid van de journalistiek. Ruim veertig procent vond dat collega's veel te gemakzuchtig waren in het gebruiken van informatie die ze op internet vonden.

Tabel 13 laat zien dat de beroepsgroep in 2006 nog wat kritischer is geworden. Zo is nu bijna de helft van de journalisten van mening dat het gebruik van internet in de hand werkt dat de journalistieke zorgvuldigheid minder wordt. Ook het aantal journalisten dat vindt dat internet de journalistiek oppervlakkiger maakt is toegenomen, van 15% in 2002 naar 34% in 2006. Bovendien verwijt een grotere groep journalisten hun collega's te makkelijk gebruik te maken van informatie die via internet is te vinden. In 2002 was 43% bezorgd over de gemakzucht van andere journalisten, inmiddels is dit de helft van de beroepsgroep. Wellicht zijn journalisten in de afgelopen jaren vaker geconfronteerd met negatieve gevolgen van het internetgebruik van zichzelf en hun collega's waardoor een kritische houding is ontstaan bij een grotere groep journalisten.

Opmerkelijk is dat we bij de stelling dat internet een bedreiging is voor de geloofwaardigheid van de journalistiek een tegenovergesteld antwoordpatroon zien. In 2006 denk 15 % van de journalisten de geloofwaardigheid van de journalistiek gevaar loopt door internet. In 2002 was die groep veel groter. Toen bleek 31 % van de journalisten internet een bedreiging te vinden voor de geloofwaardigheid van de journalistiek. Dit afwijkende resultaat is niet te verklaren ten opzichte van de andere stellingen. Het zou een gevolg kunnen zijn van de manier waarop de stellingen zijn geformuleerd. In 2006 is de stelling directer gesteld, namelijk dat internet een bedreiging vormt voor de geloofwaardigheid van journalistiek. In 2002 is gevraagd naar de mogelijkheid, namelijk dat internet een bedreiging voor de geloofwaardigheid zou kunnen vormen.

Tabel 13: opvattingen over de invloed van internet op de journalistiek in het algemeen (percentage respondenten dat het eens is met de betreffende opvatting)

	2002	2006
Internetgebruik door journalisten maakt de journalistiek oppervlakkiger	15	36
Journalistieke zorgvuldigheid neemt af door gebruik van internet	37	45
Internet is een bedreiging voor de geloofwaardigheid van de journalistiek	32	15
Journalisten maken te makkelijk gebruik van informatie verkregen via internet	43	50

Conclusies

Een van de respondenten van het onderzoek in 2006 stuurde de onderzoekers een e-mail met de mededeling dat hij het niet zo zag zitten om de vragenlijst in te vullen. Hij vond het onderzoek onzinnig, omdat in zijn ogen het gebruik van internet in de Nederlandse journalistiek inmiddels net zo vanzelfsprekend is als leidingwater voor de Nederlandse bevolking. En daar lijkt het inderdaad op. Voor zo'n beetje elke Nederlandse journalist gaat er geen dag voorbij zonder e-mail en surfen op het world wide web. Internet is overduidelijk een niet meer weg te denken hulpmiddel voor de hedendaagse informatiegaring en nieuwsproductie. Journalisten gebruiken het medium om op een snelle manier aan nieuws en achtergrondinformatie te komen, bronnen en informanten te vinden en nieuwe ideeën op te doen. Daarnaast gebruiken ze het web voor aanvullende activiteiten die belangrijk zijn in het journalistiek werk zoals informatie controleren, concurrerende media volgen en op de hoogte blijven van de actualiteit.

Ondanks dat internetgebruik doodnormaal is geworden in de journalistiek, blijft het zinvol om in kaart te brengen op welke manier journalisten internet gebruiken en welke consequenties dat heeft voor hun berichtgeving. Op die manier kunnen allerlei speculaties over de rol van internet in de journalistiek met onderzoeksgegevens worden onderbouwd of juist weerlegd. Bijvoorbeeld de veronderstelling dat journalisten steeds meer hun informatie verzamelen via internet. Door de cijfers over het internetgebruik van journalisten in 2002 en 2006 met elkaar te vergelijken kunnen we constateren dat het adoptieproces, gekeken naar tijdsbesteding, in de Nederlandse journalistiek reeds in 2002 was voltooid. De tijd die journalisten aan internet en e-mail besteden, is de laatste jaren namelijk niet toegenomen. Blijkbaar beschikken journalisten over een min of meer vast tijdsbudget voor online informatiegaring.

Hoewel de tijdsbesteding aan internet dus min of meer constant is gebleven, is er wel een duidelijke toename in diversiteit van gebruikte internettoepassingen. In 2002 werden voornamelijk toepassingen als e-mail, websites en zoekmachines gebruikt. In vier jaar tijd is echter het gebruik van elektronische nieuwsbrieven verdubbeld, het gebruik van nieuwsgroepen, elektronische knipseldiensten, instant messaging verdrievoudigd, en het chatten is zelfs vertienvoudigd. Journalisten gebruiken in dezelfde tijd dus een grotere diversiteit aan toepassingen.

Een dergelijk patroon vinden we ook terug bij de diverse functies die internet en e-mail vervullen in de journalistieke praktijk. We zien een toename van bijna alle onderzochte functies, terwijl het aantal journalisten dat internet nooit gebruikt voor die functies, in zijn geheel is afgenomen.

Het lijkt een tegenstelling: Het gebruik van diverse internettoepassingen is toegenomen, evenals de functies waarvoor journalisten internet gebruiken, maar journalisten zijn er niet meer tijd aan gaan besteden. Vermoedelijk hebben journalisten in hun werkweek een bepaald aantal uren die ze besteden aan verschillende

werkzaamheden. Ze zijn tijd kwijt aan redactievergaderingen, interviews houden, artikelen schrijven en reportages monteren. Daarnaast spenderen ze een aantal uren aan zaken als nieuwsgaring, informatie verzamelen, feiten controleren en bronnen zoeken. In 2002 gebruikten ze hier internet al voor, hoewel de toepassingen over het algemeen beperkt bleven tot e-mail, websites bezoeken en zoekmachines gebruiken. De tijd die ze in 2006 besteden aan de genoemde werkzaamheden is blijkbaar niet toegenomen, en de rol van internet daarbij ook niet. Maar wel is het aantal journalisten gegroeid dat allerlei andere internettoepassingen is gaan gebruiken, zoals nieuwsbrieven, nieuwsgroepen en elektronische knipseldiensten. Bovendien kan een rol spelen dat journalisten door de langere ervaring, meer handigheid hebben gekregen in het gebruiken van internet, waardoor ze in dezelfde tijd efficiënter met allerlei internettoepassingen hebben leren omgaan.

Journalisten zijn de laatste jaren wel wat kritischer geworden over het gebruik van internet in hun werk. Hoewel ze ervaren dat internet hun werk vergemakkelijkt, tonen ze zich in 2006 een stuk kritischer over het gebruik van internetinformatie. De groep journalisten die zorgvuldig de betrouwbaarheid van informatie zegt te controleren is substantieel gegroeid.

Ook over de gevolgen die het gebruik van internet kan hebben voor de journalistiek is de kritische houding toegenomen. Daarbij valt direct op dat onder journalisten vooral de zorg is genomen dat collega's te makkelijk gebruik maken van informatie van internet. Blijkbaar maakt het medium het journalistieke werk makkelijker, maar de journalistiek niet beter, volgens het oordeel van veel journalisten. Dit komt ook tot uitdrukking in de opvatting van een grote groep journalisten dat de journalistiek door het veelvuldig gebruik van internet oppervlakkiger wordt en de zorgvuldigheid afneemt. Indien dit de ingeschatte gevolgen zijn voor het professionele beroepsveld, dan is het onmiskenbaar belangrijk om de gevolgen van het gebruik van internet in de journalistiek ook de komende jaren te monitoren.

Alles overziend kent de opmars van internet in de journalistiek een opvallend verloop. Aanvankelijk (voor 1997) bestaat er veel scepsis onder journalisten over het nut van internet. Vervolgens is er rond 2002 breed gedragen optimisme over de nieuwe mogelijkheden voor informatiegaring en de ongebreidelde schat aan informatie op het web. Dat optimisme is er nog steeds, maar inmiddels kijkt een substantiële groep met een kritische blik naar het eigen internetgebruik en naar de gevolgen van internet voor de journalistiek. Ze ervaren de voordelen, maar onderkennen tevens negatieve kanten. Dat heeft vermoedelijk te maken met het karakter van de hedendaagse informatievoorziening. Die verloopt niet langer op overzichtelijke wijze via de massamedia, maar is veranderd in een permanente vloedgolf aan berichten en nieuwtjes die zich via talloos veel kanalen verspreidt. Nieuwssites en blogs zorgen voor een wilde, ongecontroleerde stroom aan nieuwe informatie. Journalisten voelen de noodzaak om daarin mee te gaan en niet achter

te blijven. De actualiteit is dwingender dan ooit, wie het nieuws niet onmiddellijk brengt loopt achter de feiten aan en verliest aan zeggingskracht. En dat wil geen journalist. Niet voor niets noemen journalisten het zo snel mogelijk brengen van nieuws naar het publiek een cruciaal aspect van het vak¹². Dat is hun missie. Maar juist in die aanzwellende stroom aan nieuws en informatie is het ook de taak van journalisten om het kaf van het koren te scheiden. Dat is lastig als de druk hoog is om snel te publiceren of uit te zenden. Het onmiddellijk brengen van nieuws is nu eenmaal moeilijk te verenigen met journalistieke principes als het controleren van feiten en toepassen van wederhoor. Het lijkt erop dat journalisten ervaren dat de combinatie van actualiteit en journalistieke betrouwbaarheid een spagaat is die steeds moeilijker is vol te houden.

Literatuur

- Bardoel, J. (2000). *Publieke journalistiek in een private wereld*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Bens, E., de & Paulussen, S. (2002). De impact van het internet op de journalistiek. In D. Biltreyst & Y. Peeren (red.), *Nieuws democratie & burgerschap*, (pp.201-217).Gent: Academia Press.
- Dahlgren, P. (1996). Media logic in cyberspace: repositioning journalism and its publics. *Javnost*, 3(3), 59-72.
- Deuze, M. (2002). *Journalists in the Netherlands: An analysis of the people, the issues and the (inter-) national environment*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.
- Garrison, B. (1995). Online services as reporting tools: Daily newspaper use of commercial databases in 1994. *Newspaper Research Journal*, 16(4), 74-86.
- Garrison, B. (1997). Online services, Internet in 1995 newsrooms. *Newspaper Research Journal*, 18(3/4), 79-93.
- Garrison, B. (2000). Journalists' perceptions of online information-gathering problems. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 77, 500-14.
- Garrison, B. (2003). How newspaper reporters use the web to gather news. *Newspaper Research Journal*, 24(3), 62-75.
- Koch, T. (1991) *Journalism in the 21st century: Online information, electronic databases and news*. Twickenham: Adamantine.
- Lünenbürger-Reidenbach, W., Petersen, J. & Wagensooner, T. (2000) *Media Studie 2000: Journalisten Online*. Hamburg: Newsaktuel.
- Middleberg, D. & Ross, S.S. (2001) *Survey of Media in the Wired World 2000: Seventh Annual National Survey*. New York: Middleberg Euro RSCG.
- Paulussen, S. (2004) *Journalistiek@Internet.be: Een studie naar de Mogelijkheden en Gevolgen van het Internet voor de Journalistieke Nieuwsgaring en Nieuwsproductie*. Dissertatie. Gent: Universiteit Gent.
- Pavlik, J.V. (2001) *Journalism and new media*. New York: Columbia University Press.
- Pleijter, A., Tebbe, F. & Hermans, L. (2002) *Nieuwe journalistiek door nieuwe bronnen? Een landelijke inventarisatie van het internetgebruik in de Nederlandse journalistiek*. Rotterdam: Katholieke Universiteit Nijmegen/Bikker Euro RSCG.

- Pleijter, A., Willemsen, E. & Hermans, L. (1997). De definitiemacht van journalisten: Een casestudy naar de wijze waarop regionale dagbladjournalisten met informatiebronnen omgaan. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 25, 281-303.
- Porteman, P. (1999). Multimedia-journalistiek: De journalist en het internet. *Communicatie*, 28(2), 2-21.
- Quinn, S. (1998). Online journalism in Australia: The Internet and daily newspapers. *Ecquid Novi*, 19(1), 47-65.

Noten

- 1 Franciso van Jole (1997), Journalistiek ontdekt internet, de Volkskrant, 5 april 1997.
- 2 Deze inventarisatie is in 2002 uitgevoerd door Alexander Pleijter en Liesbeth Hermans van de Katholieke Universiteit Nijmegen (tegenwoordig Radboud Universiteit) en Frank Tebbe van communicatiebureau Bikker Euro RSCG, in samenwerking met de Nederlandse Vereniging van Journalisten.
- 3 Alexander Pleijter, Frank Tebbe & Liesbeth Hermans (2002), pagina 28.
- 4 Dergelijke optimistische bespiegelingen over de mogelijkheden van internet zijn onder meer te vinden in de boeken van Tom Koch (1991) en John Pavlik (2001).
- 5 Dergelijke kritische kanttekeningen over de moeilijkheden van internet als journalistiek hulpmiddel zijn onder meer te vinden in publicaties van Jo Bardoel (2000) en Piet Porteman (1999).
- 6 Frits van Exter (2002), Scharreljournalisten, Trouw, 21 juni 2002.
- 7 Dergelijk inventariserend onderzoek is in de Verenigde Staten gedaan door Bruce Garrison (2000, 2003) en Dan Middleberg & Steve Ross (2001), in Australië door Steven Quinn (1999, 2000), in Duitsland door Wolfgang Lünenbürger-Reidenbach, Jens Petersen & Thomas Wagenonner (2000) en in België door Steve Paulussen (2004).
- 8 De leden zijn binnen de NVJ ondergebracht in een aantal secties. Deze secties zijn gebruikt voor het samenstellen van een gestratificeerde steekproef. Een aantal secties bestaat uit leden die niet werkzaam zijn als journalist (voorlichters, student-leden, werkloze schoolverlaters), en zijn derhalve buitengesloten. Van de relevante secties is op willekeurige basis een evenredig aantal leden geloot. De totale steekproef bestond in beide jaren uit tweeduizend journalisten.
- 9 Een moeilijkheid bij het beoordelen van de response is dat in het ledenbestand van de NVJ sprake is van foutieve adressen en niet-actieve journalisten. Mark Deuze (2002) maakte in zijn grootschalige onderzoek naar journalisten in Nederland eveneens gebruik van dit bestand en hij constateerde dat 44 procent van de leden niet bereikbaar was vanwege een foutief adres of niet tot de doelgroep van actieve journalisten behoorde (vanwege pensioen, arbeidsongeschiktheid of werkloosheid). De respons onder actieve journalisten is derhalve waarschijnlijk hoger dan de gemeten respons.
- 10 Items ontbreken in de inventarisatie uit 2002.
- 11 In hun onderzoek van ruim tien jaar geleden omschrijven Alexander Pleijter, Eric Willemsen en Liesbeth Hermans (1997) de politieberichten die elke dag via de fax binnen kwamen op lokale redacties van een regionale dagblad als een soort van dagelijks terugkerend ritueel.
- 12 Het snel brengen van nieuws is onder Nederlandse journalisten de meest aansprekende taakopvatting, zo bleek uit onderzoek van Mark Deuze (2002).